

Bürokrasisinde Divan-ı Hümayun Defter Formlarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (XV-XVI. Yüzyıl) (doktora tezi, 2003), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 101-102, 111-113; P. G. İnciyan, "XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti: İmparatorluğun Devlet Ricalı" (trc. O. Bogosyan), *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/3, İstanbul 1965, s. 68; Halil İnalçık, "Reisülküttâb", *İA*, IX, 675; Pakalın, III, 381-382.

RECEP AHİSHALI

TAHYİR

(التخيير)

Mükellefin

iki hüküm veya fiil arasında seçim yapmakta serbest olmasında fıkıh terimi.

Sözlükte "bir kimseye iki veya daha fazla seçenek arasında tercih imkânı vermek" anlamındaki **tahyir** kelimesi usûl-i fıkhîta ve fıkhîta sözlük anlamına uygun biçimde değişik bağlamlarda kullanılmıştır. Aynı kökten türeyen **ihtiyâr** ve **tahayyur** "iki durumdan daha iyi olanı istemek ve seçmek" (aynı anlamda isim olarak "hiyâr" / "muhayyerlik" kullanılır), **hîre / hiyere / hayre** "seçim yapmak" ve "seçilen", **istihâre** "yapılması düşünülen bir işin Allah katında hayırlı olan şekliyle gerçekleşmesini istemek" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de hiyere kelimesi iki âyette (el-Kasas 28/68; el-Ahzâb 33/36) ve bazı hadislerde geçmekte, tahyir masdarından türeyen fiiller de birçok hadiste yer almaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "hyr" md.). Hanımlarının bazı maddî talepleri ve aralarındaki kıskançlık sebebiyle üzüntü duyan Resûl-i Ekrem'in onlara bir ay süreyle yaklaşmamak üzere yemin edip bunu uygulaması üzerine (bk. İLÂ) nâzil olan ve Peygamber eşlerinden dünya nimetleriyle Allah, Allah'ın resulü ve âhîret arasında tercih yapmalarını isteyen âyetle (el-Ahzâb 33/28-29), haklarında hüküm vermesi için kendisine gelen kâfirler arasında hüküm verip vermeme konusunda Resûlullah'ı muhayyer bırakan âyet (el-Mâide 5/42) kaynaklarda "tahyir âyeti" diye adlandırılmıştır. Tahrîm sûresinin (66) 5. âyeti de Ahzâb sûresindekiyle ilişkilendirilerek bazı kaynaklarda aynı adla anılmıştır.

Fıkıh usulünde teklifî hükümlerle ilgili terminolojinin çerçevesi çizilirken iktizâ (gerekli kılma) ve tahyir (serbest bırakma) kavramları esas alınır. Bazı usul âlimleri, mükellefe sorumluluk yüklemeyen hükümleri "tahyirî hüküm" adıyla ayrı bir kategori biçiminde değerlendirerek hükmü teklifî (iktizâî), tahyirî ve vazî diye üç kısma

ayırmişlarsa da genelde tahyir teklifî hüküm kapsamında ele alınıp teklifî ve vazî şeklindeki ikili hüküm taksimi benimsenmiş ve usul literatüründe bu taksim yerleşmiştir (bk. HÜKÜM; MUBAH). Kişinin gerek Allah'a gerekse insanlara ve topluma karşı görevleri değişik yönlerden tasnif edilirken kişiye zaman veya fiil açısından seçim imkânı tanınması tahyir tabiriyle ifade edilir. Meselâ belli bir vakitte yerine getirilmesi gereken (mukayyet) vâcip için belirlenen zaman dilimi aynı cinsten başka bir ibadetin yerine getirilmesine elverişli ise (muvassa') mükellef onu bu dilim içinde istediği bir zamanda eda edebilir. Yine şâriin mükellefi birden fazla işten birini seçme hakkı tanıyarak yükümlü tutması halinde muhayyer vâcipten söz edilir. Bazı usul âlimleri vâcibin bu türleriyle karışmaması için mendubun tanımına "terkinin kınamayı gerektirmediği" veya "terki halinde herhangi bir bedele gerek bulunmadığı" şeklinde bir kayıt koyma ihtiyacı duymuştur. Beş kısım üzerine kurulan teklifî hüküm tasnifinde (vâcip, mendub, haram, mekruh, mubah) mükellefin yapıp yapmamakta muhayyer bırakıldığı fiiller mubah diye adlandırılmıştır. Buradaki tahyir bir fiili yapıp yapmama arasında olup her iki davranış sebebiyle sevap kazanması veya ceza görmesi söz konusu değildir. Muhayyer vâcip ve muvassa' vâcip ile mükellefe bazı menduplar veya bunları yerine getirme biçimleri arasında ise tahyir, mükellefe yapma veya yapmama konusunda değil yerine getirilecek fiiller veya eda zamanı ve şekilleri arasında bir seçim imkânının verilmesini ifade eder. Dolayısıyla tahyir ibâhaya nisbetle daha kapsamlıdır; her ibâha tahyirdir, fakat her tahyir ibâha sayılmaz. 120 sığırı olan mükellefin zekât olarak üç yaşında üç tosun veya iki yaşında dört dana vermekte serbest bırakılması, hastalık vb. bir sebeple ihram yasaklarını ihlâl eden kimşenin bir koyun kurban etme, üç gün oruç tutma veya altı fakiri doyurma arasında muhayyer olması, anne ve babası ayrılmış çocuğun belirli bir yaşa gelmesiyle bakım ve gözetim (hidâne) sûresinin dolması halinde anne veya babasını tercih hakkına sahip bulunması, yemin kefâretinde kişinin on fakiri doyurma, giydirme veya bir köle âzat etme arasında serbest bırakılması, öldürülen kişinin velilerinin katile kısas uygulanmasını isteme, ondan diyet talep etme, bir mal karşılığında veya karşılıksız onu affetme konusunda tercih hak-

kına sahip olması fûrû-i fıkhîta rastlanan tahyir örneklerindedir. Bazı durumlarda aslî hükmün gereğine uymamayı meşrû kılan geçici hükme göre amel etme mükellefin seçimine bırakılabildiği için tahyir kavramı azîmet-ruhsat konularında da gündeme gelmektedir. Özellikle satım sözleşmesinde bazı hallerde taraflardan birinin veya her ikisinin akdi onama yahut feshetme hakkına sahip olması (bk. MUHAYYERLİK), seçimlik borcun söz konusu olduğu durumlarda borçlunun belirlenen seçeneklerden birini seçebilmesi borç ilişkileriyle ilgili tahyir örnekleri arasında sayılabilir.

Ca'feriyye mezhebinde Usûliyye ekolüne göre şer'î deliller kitap, sünnet, icmâ ve akıl olup karşılaşılan meseleye dair bir dayanağı bunlarda bulunmaması halinde uygulama ilkelerine (usûl-i ameliyye) başvurulur. Bu ilkeler arasında istihâb, berâet-i asliyye, ihtiyat ve tahyir başta gelir. Ca'ferî usul kitaplarında çeşitli yönlerden incelenen tahyir genel anlamda iki delilin, ahkâmın taalluk ettiği iki emârenin çatışması ve teliflerinin yahut ikisi arasında tercihin mümkün olmaması durumunda mükellefin birini seçebilmesini ifade eder. Bu durumda müctehid bizzat amel için iki hükümden birini seçme, müftü fetva isteyen iki hüküm arasında serbest bırakma ve hâkim de iki hükümden birini belirleyip ona göre karar verme mevkiindedir. Bu çerçevede tahyirin esasen şer'î bir hüküm değil kolaylık prensibine dayalı şer'î bir vazife olduğu belirtilmiş, bunun şer'î bir hüküm olan muhayyer veya muvassa' vâcipteki tercihten ayrı sayılması gerektiğinde dikkat çekilmiştir. Sünni usul kaynaklarında da şer'î deliller arasında çatışma bulunması halinde tercihin şartları ve tercih imkânı ortadan kalktığına her iki delilin geçersiz olup olmadığı, tahyire yer bulunup bulunmadığı ve başvurulacak diğer delillerin neler olduğu gibi hususlar tartışılmıştır (bk. TEÂRUZ; TERCİH).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hyr" md.; Şerif el-Murtazâ, *ez-Zerî'a ilâ usûli's-şerî'a* (nşr. Ebû'l-Kâsım Gürcî), Tahran 1363 hş., I, 57, 64, 88-89, 93-99, 139, 143-145, 320-322, 446-447, 802-804; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-'Udde fi usûli'l-fıkh* (nşr. M. Rızâ el-Ensârî el-Kummî), Kum 1417, I, 148, 155, 198, 219-224, 234-241; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, I, 65, 67-70; II, 392-407; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, Kahire 1387/1968, I, 90-91, 94-102, 114-115; İbnü'l-Mutahhar el-Hilî, *Mebâdî'ü'l-vuşûl ilâ 'ilmi'l-üşûl* (nşr. Abdülhüseyn M. Ali el-Bakkâl), Kum 1404, s. 102-105, 230-234; Şâtibi, *el-Muvâfâkât*, I, 9-114, 140-148; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl* (nşr. Ebû Mus'ab M.

Saîd el-Bedrî, Beyrut 1412/1992, s. 23-24, 455-472; M. Takî el-Hakîm, *el-Uşûlû'l-âmmæ li'l-fîkhi'l-mukâren*, Beyrut 1983, s. 503-509, 539-546; Abdüssemmî el-Enîs, "Hâdişetü't-taḥyîr fi itâri'l-mu'âleceti'n-nebeviyye li-müşkilâti'l-hayâti'z-zevciyye", *el-Ahmediyye*, sy. 12, Dübey 1423/2002, s. 17-58; "Taḥyîr", *Mv.F*, XI, 67-81; Hüseyin Kânî, "Taḥyîr", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1380/2002, VI, 732-734.

AHMET ÖZEL

TÂİF

(الطائف)

Suudi Arabistan'da bir şehir.

Hicaz'ın üç önemli şehriden biri olup Mekke'nin 88 km. doğusunda, Serât silsilesinden Gazvân dağının güney eteklerindeki dalgalı bir plato içine derin bir şekilde gömülmüş olan Vec vadisinde denizden yaklaşık 1700 m. yükseklikte kurulmuştur. Adını Amâlik'in oğullarından Vec b. Abdülhay'dan alan Vec, Tâif vadisi ve Tâif şehrinin bulunduğu alanın tamamı için de kullanılır. Tâif, Hicaz'ın kış aylarında iklimi en soğuk yerleşim birimidir. Yazın mutedil havası sebebiyle günümüzde olduğu gibi Mekke eşrafının tarih boyunca sayfiye şehri özelliği kazanmıştır. Zengin su kaynaklarına, verimli topraklara sahip olan ve bazı coğrafyacılar tarafından Necid bölgesinden sayılan şehir aynı zamanda Arabistan'ın doğu, batı ve güneyden gelen yollarının kesişme noktasında yer almakta ve Haremeyn'e açılan doğu kapısı vasfını taşımaktadır. Vâdiabbas da denilen Tâif vadisi, Câhiliye devrinde Sakîf kabilesinin hâkimiyeti sırasında şehrin etrafının bir surla çevrilmesinden sonra Tâif (etrafı duvarla çevrili) olarak adlandırılmıştır (Tâif adının verilmesiyle ilgili diğer rivayetler için bk. Yâkût, IV, 9). Sur içinde iç kale bulunuyor, geceleri kapılar kapanıyordu. Surların başlangıçta Bâbü Benî Yesâr ve Bâbü Benî Avf

adlı iki kapısı varken daha sonra Bâbü İbn Abbas, Bâbü'rî ve Bâbü'l-hazm isimli üç kapısı olmuştur. 1947'de şehir planında yapılan düzenlemeler sebebiyle önemli kısmı ortadan kaldırılıncaya kadar ayakta kalan surların bazı bölümleri aslına uygun biçimde restore edilmiştir (Abdülmecîd İsmâil Dağistânî, s. 36).

Vec vadisindeki yerleşim Nûh tûfanı öncesine kadar çıkarılmakta ve Benî Mehlâl b. Kaynân'ın burada oturduğu rivayet edilmektedir (Taberî, I, 203). Tûfanın ardından ilk sakinleri Amâlika kavmidir. Bu dönemde bölgeye gelen Semûd kavminin Vâdiikurâ'ya geçmeden Amâlika'yı buradan çıkardığı söylenmektedir. Daha sonra başta Benî Hilâl olmak üzere çeşitli Arap kabilelerinin bir süre ikamet ettiği Tâif'in günümüzde izlerine rastlanan en eski sakinleri Kays Aylân'a bağlı kabilelerdir. Önce Benî Advân b. Amr, ardından Benî Âmir b. Sa'saa bölgeye geldi. Başlangıçta iyi geçinen ve aralarında akrabalık kuran iki kabilede baş gösteren mücadele Benî Âmir'in Benî Advân'ı Vec vadisinden çıkarmasıyla sonuçlandı. Tâif'in şehir olarak ortaya çıkmasında en büyük pay Benî Sakîf'in atası Kasî b. Münebbîh'e aittir. İyâd'a mensup olan Kasî III. yüzyılın başlarında kabilesiyle birlikte Vec'e gelerek buraya yerleşti. Kays Aylân'ın reisi Âmir b. Zarib el-Advânî'den eman alıp Hevâzin'e katıldı ve onun kızıyla evlendi. Kasî tarafından getirilen üzüm çubuklarının dikilmesiyle ziraat önem kazandı. Çeşitli meyve ağaçlarının yetiştiği bahçe ve bağlar oluşturuldu. Sulama işlerine önem verilip dere ağızlarına bent ve barajlar yapıldı. Hayvancılık ve tarımla uğraşan Sakîfliler, Tâif'i bayındır bir yerleşim merkezi haline getirdilerse de Âmiroğulları ile aralarında çıkan düşmanlık yüzünden şehri terketmek zorunda kaldılar. Ancak çobanlıkla uğraşan Âmiroğulları, tarım alanında başarılı olamayınca Vec'deki

bağ ve bahçeleri işlemeleri için Sakîfliler'in Tâif'e dönmeye izin verdiler. Tâif'e dönmelerinin ardından giderek nüfusları artan Sakîfliler tekrar başlayan mücadeleyi kazandılar ve Âmiroğulları'nı vadiden çıkarıp şehirde hâkimiyeti ele geçirdiler (Bekrî, I, 78). Tâif, İslâmiyet'in hemen öncesinde bir vadinin iki eteğinde Sakîf ve Vaht adını taşıyan yerleşim alanlarından meydana geliyordu. Arabistan'ın o dönemdeki diğer şehirleri gibi bu iki yerleşim alanı da 200 ile 1500 metre arasında değişen uzaklıklarda kurulmuş, her birinde ayrı bir kabilenin oturduğu mahalleler halindeydi. Şehir nüfusunun çoğunluğu Sakîf'in kolları İlac, Mâlik ve Cehm ile (Ahlâf) Avf'tan meydana geliyordu. Ayrıca kölelerin ve âzatlının yanı sıra az sayıda yahudi bulunuyordu.

Tâif, Benî Sakîf'in hâkimiyetinden itibaren Arabistan'da hem dinî hem ticarî bir merkez olan Mekke'den sonra en önemli şehir haline geldi. Bostan ve bahçeleriyle ünlü Tâif başta Mekke olmak üzere civardaki şehirlerin meyve ve sebze ihtiyacını karşılıyordu. Tarım ve hayvancılık yanında çeşitli el sanatları ve ticaretle de ilerlemişti. Kuru üzüm, şarap, zeytinyağı ve bal üretiminde meşhurdu ve deri işlemeciliğinde bütün Arabistan'da tanınıyordu. Mekke'den başka Bizans ve Sâsânîler ile ticarî ilişkiler kuruldu. Tâif'te üretilen malların önemli bir kısmının Suriye'den Horasan'a kadar pazarlanması işi Mekkelî tüccarlar tarafından yapıldı. Özellikle hac seferleri ve bu güzergâhta kurulan panayırlar ticarî canlılığı daha da arttırıyordu. Tâif'teki üretim bolluğu başta Ukâz olmak üzere yakın bölgelerde panayırların kurulmasına zemin hazırladı. Başlangıçta bu panayırlara üretici sıfatıyla katılan Tâifliler giderek Arabistan'ın en maharetli tüccarları arasında anılmaya başlandı. Tâifli tüccarlar tarım ve ticaretten elde ettikleri geliri faiz karşılığı borç verirdiler. İslâm öncesinde Arabistan'ın en ünlü tefecileri arasında çok miktarda Tâifli vardı. Tâif ile Mekke ve Yemen arasında sıkı ticarî ilişkiler kurulmuştu. Hire-Tâif-Yemen kervan yolunu kontrol altına alma istekleri bazan silâhlı çatışmalara yol açıyordu. Bazı Tâifliler ticarî maksatlarla Mekke'de otururdu. Öte yandan Tâif'teki ekonomik canlılık, özellikle para işlerini yürüten çok sayıda yahudi için burayı önemli bir merkez haline getirmişti.

Tâifliler'le Mekke halkı arasında köklü bir akrabalık bağı vardı. Bu dönemde Kureyş ile Sakîf karşılıklı evlilikler yoluyla akraba-

Tâif'ten bir görünüş